

Utkast till en aporetisk pedagogik

*Jag måste så tistlar i stället för vete, nässlor
för närande bröd.*

William Blake¹

En förkrossande majoritet av den akademiska pedagogiken låter samla sig under en paraplyfråga av typen ”Hur underlättas och understöds förståelse hos eleven?” I den mån man intresserar sig för frågans ideologiska negativ ”Hur försvåras och motarbetas förståelse hos eleven?”, är det som regel alltid med det uppenbara syftet att kunna se på ursprungsfrågan med fräscha ögon, ungefär som man kvällskursnivå inom bildkonsten ibland vänder ett alltför bekant motiv upp-och-ned för att bättre kunna avbilda vad man faktiskt ser, i motsats till vad man rent intellektuellt *vet* att man ser. I detta förfarande vilar en underbar ironi. Samtidigt som det uttrycker insikten att en förhandsförståelse av någonting ofta kan stå i vägen för en ny och fullständigare förståelse av samma ting, och att det därför kan vara bra att närma sig ett bekant problem på omvägar, omfamnar samma förfarande på ett högre plan en blindhet inför just samma insikt: Om det nu är nyttigt för *pedagogen* att tillfälligt ’tänka tvärtom’ för att öka sin förståelse av pedagogiken, borde det då inte vara möjligt att konstruera en *pedagogik* efter samma eller åtminstone besläktade grundprinciper? Borde det, vidare, inte också vara *önskvärt* med en sådan pedagogik, om det finns den minsta sanning i följande summering hos Angelo & Cross (1993):

The greatest obstacle to new learning often is not the student’s lack of prior knowledge but, rather, the existence of prior knowledge. Most college teachers know from experience that it’s much harder for students to unlearn incorrect or incomplete knowledge, than to master new knowledge in an unfamiliar field.²

Om avläring av gammal kunskap är så svårt, och så viktigt, som här beskrivs, varför talar den akademiska pedagogiken så pass litet om detta som den gör? Jag tror att det tillhör den akademiska pedagogikens husdogmer att pedagogik är en positiv, uppbygglig verksamhet, och att det därför finns ett motstånd mot att på allvar tala om sådana inslag i lärandeprocessen som svär mot denna bild. Det empiriska stöd som kan anföras för att lyfta in negativa teoretiska element i pedagogikens ideologiska finrum – till exempel förekomsten av sammanhang i vilka förvirring hos eleven kan vara önskvärt eller till och med nödvändigt för

---

¹ Blake, William: *Dikter och profetior*, Stockholm 1957. Jag citerar från *Enions klagan* (s. 63).

² Angelo & Cross: *Classroom Assessment Techniques: A Handbook for College Teachers*, San Fransisco: Jossey-Bass 1993, s. 132.

senare framsteg – tenderar att tolkas som enskildheter i behov av praktiska lösningar snarare än som uttryck för ett generellt drag, vilket skulle motivera en teoretisk utredning. Situationen påminner på ett obehagligt sätt om hur man på vissa håll inte vill kännas vid själva infallsvinkeln att hustrumisshandel skulle vara ett *manligt* problem, utan hela tiden väggspelar tillbaka till individplanet. I båda fallen, skulle jag vilja hävda, finns det ett mönster att se för den som vill se det, och i båda fallen förlorar vi i förståelse om vi väljer att blunda.

Förståendets imperativ

Angelo & Cross observerar nyktert: "...virtually no one enjoys having his or her certainties questioned. ... unlearning – though often necessary – can be very difficult and even painful."³ Vad är det då med våra verklighetsförståelser, kan man fråga sig, som gör det så plågsamt att överge en enda av dem, till och med när det, såsom rimligen i undervisningssammanhang, råder gott hopp om att vinna en ny, förbättrad förståelse? Vi människor tycks ha en inbyggd, naturlig motvilja till att få våra uppfattningar utmanade. Detta motstånd ökar exponentiellt med närheten till olika sorters känslomässiga laddningar. I varje sammanhang där människor engagerar sig i en viss verklighetsförståelse är detta lätt att konstatera, må det sedan handla om sport, religion, vetenskapligt arbete eller vanlig, ingrodd fåfänga. Strukturen är densamma: Mycket av det som vi med bestämdhet hävdar objektiv giltighet för, håller vi paradoxalt nog i ett extra hårt grepp, som om den hävdade objektiviteten i själva verket vore avhängig vår aktiva medverkan. På detta finns naturligtvis otaliga exempel. Ett av de mera målande återfinns i vissa moralkonservativa föräldragrupperns upprördhet över den uppfattat manliga Teletubbyn *Tinky-Winkys* favoritattribut, som är en röd handväska. Varför oroas över effekterna av denna lekfulla, genusemblematiska rockering i en TV-produktion gjord för spädbarn, om man anser den mänskliga könsidentiteten vara gudagivet absolut, just som sagda grupper i regel gör?

Det är som synes lätt att ironisera över denna mekanism utifrån, men som jag tror anlägger vi alla en sådan här performativ skruv på vår intuitivt referensbaserade sanningssyn under rätt, det vill säga fel, omständigheter. Detta eftersom det inte egentligen är en fråga om logisk konsekvens eller vilken sanningssyn man föredrar, så mycket som en fråga om vad som faktiskt engagerar oss. Utgår vi ifrån detta begrepp ser vi snart att verkligheten i en mening faktiskt är vävd av engagemang: Ingen av oss lever ju i verkligheten sådan den faktiskt är, ur

---

³ Angelo & Cross (1993), s. 137

dess egen synvinkel, utan vi har alla, just genom att engagera oss, skapat oss en egen bild av tillvaron.

Vi konstaterar, med stöd i ovanstående, att

Man kan fråga sig varför det är så svårt att göra upp med tidigare kunskap. Som jag tror att en god strategi för att finna ett svar kan vara att börja med att fråga sig vad förståelse är för någonting – eftersom det tycks så plågsamt att överge det ens för en ny förståelse. Jag vågar påstå att vilket innehåll man än tillskriver förståelseakten

Nästan vad man än föreslår som svar, finner man att dess negation eller motsats är någonting icke önskvärt.

Jag tror att det talas för mycket om att förstå och för litet om det positiva med att tvivla

Ytterst tror jag att det går att reducera detta till två mycket generella observationer om det mänskliga tänkandet.

vars anslag ibland är mer kontrasterande än direkt uppbyggligt,

Den som är förvirrad har inte bara förstått för litet, han har också förstått för mycket: det är ju oförenligheten mellan två komponenter som förvirrar.

Kognitionsforskaren Peter Gärdenfors ställer i sin relativt nyutkomna bok *Den meningssökande människan* den mycket generella frågan ”...vad händer egentligen i huvudet när man förstår något? Vad betyder förståelsen för vårt lärande? Det verkar som om ingen kan svara på detta – den moderna forskningen har i stort sett förbigått förståelsens funktion och dess roll i tänkandet.” (s. 45)

Hans eget förslag är den inte särskilt klagörande tesen att ”att förstå är att se ett mönster”, och illustrerar hjärnans organiserande och meningsskapande mekanismer kring detta med klassiska gestaltfigurer, där hjärnan på ett påtagligt sätt fyller i den information som själv bilden saknar för att en begriplig helhet skall uppstå.

Paul Feyerabend, i mina ögon en av västerlandets skickligaste skeptiskt orienterade teoretiker under förra århundradet menar på att ”förutfattade meningar upptäcks genom kontrast, inte genom analys”.⁴ Vår invanda kunskap både synliggör *och döljer* verkligheten för oss.

Feyerabend utvecklar tankegången en smula. Han frågar sig: ”Hur är det möjligt att undersöka något som alltid används? [...] Hur kan den värld, som förutsätts i allt handlande, upptäckas?” Han svarar sedan själv:

Svaret är givet: det går inte att upptäcka den *inifrån*. Det behövs en *yttre* kritisk måttstock, en uppsättning allmänna antaganden eller, eftersom dessa antaganden måste vara mycket allmänna, då de skall utgöra en fullständigt alternativ värld, *det krävs en drömvärld för att upptäcka egenskaperna hos den verkliga värld vi tror att vi bebor* (och som i själva verket kanske bara är en annan drömvärld). Därför måste det första steget i kritiken av vardagliga begrepp och metoder och det första steget i kritiken av ’fakta’ vara att försöka bryta cirkeln. Vi måste uppfinna ett nytt begreppsligt system, som upphäver eller står i motsättning till de noggrannast upprättade observerbara resultaten, undergräver de rimligaste teoretiska principerna och för in perceptioner som inte kan utgöra en del av den existerande perceptuella världen.⁵

Feyerabend talar här om svårupptäckta fördomar inom naturvetenskaplig praxis, men det han säger är lika relevant för filosofisk praxis, och förmodligen mer tillämpligt i praktiken (även om det för all del inte behöver säga så mycket).

---

⁴ Feyerabend, Paul: *Ned med metodologin!*, Stockholm 1977, s. 34

⁵ Feyerabend (1977), s. 34

Pyrrhonismen är också en av få filosofier att tala om personlig förändring, alltså om en vinst med filosofin som liksom inte får plats inom filosofin traditionellt uppfattad.

I senaste numret av